

ЛЕКЦІЯ 2. Тема: МІСЦЕ ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖІ З ТОЧКИ ЗОРУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ.

ВСТУП

Забезпечення пожежної безпеки є невід'ємною частиною державної діяльності по охороні життя і здоров'я людей, національного багатства і навколишнього природного середовища.

Правовою основою діяльності в області пожежної безпеки є Конституція України, Закон України, постанови Кабінету Міністрів та інші нормативно-правові акти.

ПИТАНН 1. МІСЦЕ ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖІ З ТОЧКИ ЗОРУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Кінцевою метою розслідування кримінальних справ за всіма видами злочинів (крадіжки, розбої, грабежі, пожежі) є встановлення істини. Істина - це все те, що відбувалося в дійсності, тобто правда. Вона може бути встановлена тільки тоді, коли розслідування проведене всебічно і повно. Під повнотою розслідування розуміють встановлення в повному обсязі всіх обставин, що відносяться до справи і підметів доведення. Сукупність всіх обставин, що підлягають доведенню, називається предметом доведення.

Предмет доведення у справах про пожежі не залежить від того, хто проводить розслідування: слідчий або орган дізнання. Питання, що повинні бути встановлені, підлягають з'ясуванню як у ході дізнання, так і в ході попереднього слідства. Кримінальний процес (ст. 22 КПК) ставить за обов'язок прокурора, слідчого й особи, що провадить дізнання, прийняти усі передбачені законом заходи для всебічного, повного й об'єктивного дослідження справи. От чому важливо знати, що є предметом доведення по справах про пожежі.

Кримінально - процесуальне законодавство встановлює єдині принципи розслідування для органів дізнання, досудового слідства і суду для всіх

злочинів, незалежно від їхнього виду й обставин здійснення. Але разом з цим кожна група однорідних видів злочинів має і свої особливості в предметі доведення.

Конкретне коло обставин, що підлягають доведенню, визначене ст. 64 КПК. У ній зазначено, що при виробництві слідства, дізнання і розгляду справи в суді в обов'язковому порядку підлягає доведенню подія злочину. А подія злочину – це, насамперед, час і місце його здійснення. У справах про пожежі місцем здійснення злочину варто вважати місце первісного виникнення пожежі, а іншими словами - місце розташування осередку пожежі. З приведеного випливає, що жодна кримінальна справа про пожежу не може вважатися розслідуваною цілком, якщо не установлений осередок пожежі.

ПИТАННЯ 2. ЗНАЧЕННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ МІСЦЯ ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖІ (ОСЕРЕДКУ ПОЖЕЖІ)

Про значення встановлення достовірної причини пожежі написано багато робіт як юристами, так і фахівцями в області пожежної справи. І все-таки не зайвим буде уточнити, що варто розуміти під причиною виникнення пожежі.

Причина пожежі- явище або обставина, що безпосередньо обумовлює виникнення пожежі.

Не вимагає детального пояснення, що ці явища або обставини, які обумовлюють виникнення пожежі, завжди виявляються у певному місці. А це місце і є осередком пожежі. Із приведеного випливає, що координати осередку пожежі є однією зі складових причин виникнення пожежі. Не знаючи розташування осередку пожежі, не можна говорити про достовірну причину її виникнення.

Установлення осередку пожежі є одним із трьох основних питань, що вимагають вирішення при визначенні причини пожежі.

Відсутність у матеріалах розслідування достовірних даних про осередок пожежі, як правило, робить хибними висновки про причину її виникнення. Іноді це буває і приводом для касацій, протесту, підставою до перегляду справи.

У справах про пожежі обвинувачувані найчастіше виражають незгоду з висновком про причину пожежі. У зв'язку з цим на суді виникають великі судження, висуваються нові версії. Суперечка нерідко вирішується переконливо доведеним висновком про положення осередку пожежі. Версії, не зв'язані з установленим осередком пожежі, повинні відпасти.

Тому особливе значення має швидке і точне установлення осередку пожежі ще на стадії перевірки обставин її виникнення. Інакше розслідування затягнеться або взагалі може не дати результатів.

Приклад:

У травні поточного року о 23 годині 12 хвилин була виявлена пожежа в половині житлового будинку, розташованого за адресою: вул. Тиунова, 107, що належить громадянці Перехрест Ю.В. на правах особистої власності. Будівля являє собою одноповерховий цегельний будинок з дерев'яним горищним перекриттям і шиферною покрівлею, оштукатуреною з внутрішньої сторони. Опалення місцеве грубне, освітлення електричне. Пожежа була ліквідована в 23 години 35 хвилин за допомогою води, поданої цебрами. При гасінні пожежі були виявлені трупи домовласника гр. Перехрест Ю.В., що лежала на підлозі кухні біля ліжка, і квартиранта гр. Підлісного П.Д., що лежав на ліжку в залі. Обидва трупи мали тілесні ушкодження.

На вирішення пожежно-технічної винесені наступні питання:

- Де знаходиться осередок пожежі?

- Яка причина пожежі?
- Чи маються ознаки або сліди застосування горючих рідин у осередку пожежі?
- Яка тривалість пожежі з моменту її виникнення до моменту виявлення?
- Чи одночасно почалося горіння речей у місцях перебування трупів Перехрест Ю.В. і Підлісного П.Д.?

Оглядом місця події встановлено, що вогнем ушкоджені речі в двох кімнатах:

а) у залі - біля ліжка, де лежав труп Підлісного П.Д., обгорілі речі лежали на підлозі і на ліжку;

б) у кухні на підлозі біля ліжка та дверного прорізу, що веде в коридор, де лежав труп гр. Перехрест Ю.В.

Дослідженням характеру ушкодження підлоги, і ліжка в залі встановлено, що на підлозі лежать залишки обгорілої тканини, підлога у двох місцях обвуглена. Над цим місцем сітка ліжка і рамка сітки мають окалину як із внутрішньої поверхні так і з зовнішньої. Наявність окалини з нижньої частини рамки і сітки свідчить про те, що горіння почалося з підлоги і поширювалося на ліжку.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що пожежа виникла біля ліжок у двох кімнатах на підлозі, незалежно одне від одного, тобто в будинку гр. Перехрест Ю.В. малося два незалежних один від одного осередки пожежі:

1 - на підлозі біля ліжка в залі; 2 - на підлозі біля ліжка в кухні.

Пожежа в будинку виникла у двох незалежних друг від друга місцях (у двох окремих кімнатах). У осередку пожежі ніяких нагрівальних і інших приладів не малося, електрична проводка була відсутня, умов для самонагрівання і запалення матеріалів не малося. Це дає підстави виключити технічні причини виникнення пожежі.

Аналізуючи обставини справи, розташування осередків пожежі і трупів, відсутність ознак технічних причин виникнення пожежі, можна зробити висновок про те, що причиною пожежі в залі і на кухні є підпал.

При детальному огляді осередків пожежі знарядь підпалу не виявлено. Це дає підстави думати, що для підпалу використовувалися сірники або запальничка.

При застосуванні ЛЗР і ГР при підпалі в початковій стадії горіння повинне було бути більш інтенсивним з відносно високим полум'ям, що привело б до задимленості (або до інших характерних слідів) на стелі над осередками. Однак в обох кімнатах на стелях після пожежі залишилися легкі сліди задимленості, однорідні по своїй поверхні. Цей факт свідчить про те, що над осередками пожежі високого полум'я не було, а дим, що піднімався, від осередків рівномірно заповнював приміщення. Досліджуючи залишки згорілих матеріалів у осередку пожежі, взаємне їхнє розташування з місцями прогару підлоги (у залі) і дверної коробки (на кухні), експерт прийшов до висновку, що при підпалі пальні рідини не застосовувалися. Застосувавши індикаторні порошки у осередках пожежі (у місцях обвуглювання деревини і тління інших матеріалів), слідів горючих рідин не виявлено.

На підставі вищевикладеного думаю, що у осередку пожежі слідів застосування ЛЗР і ГР не має.

Тривалість пожежі визначається розрахунком швидкості горіння і тління матеріалів, що знаходяться у осередках.

Вихідні дані для розрахунку

По експериментальним даним, середня швидкість обвуглювання деревини (сосна, ялина) дощатих обшивань, перегородок з дощок товщиною 16-20 мм. складає 0,8 - 1,0 мм/хв. У осередку пожежі крім деревини знаходилися ватяні матраци і ковдра, байкова ковдра, доріжка матер'яна й інша тканини (чохли зі спинок стільців, штора і т.і.). Даних про швидкість горіння (або тління) перерахованих матеріалів не має.

Для їхнього визначення проведені дослідження в лабораторних умовах. Визначення швидкості горіння і тління проводилося експериментально. Номенклатура показників і методи їхнього визначення" і наближене до реальних для даної пожежі умов.

Сутність методики полягає в наступному: зразки ватяного матраца, ватяної ковдри, байкової ковдри і доріжки, відібрані із їх залишків після пожежі розмірами 320x140 мм у кількості по 5 штук кожного виду, витримані при температурі 28⁰С протягом 52 годин. Після цього кожен зразок при кімнатній температурі (21⁰С) підпалювався і проводилися спостереження. Час горіння і тління зразків вимірялися секундомірами, а відстань, на яку поширювалося горіння і тління - масштабною лінійкою. Після обробки результатів були отримані наступні значення:

середня швидкість тління:

- матраца ватяного 1,3 см/хв.;
- ковдри ватяної 1,23 см/хв.;
- ковдри байкової 0,29 см/хв.
- середня швидкість поширення полум'я:**
- ковдра байкова (по горизонталі) 2,1 см/хв.;
- (по вертикалі) 21,3 см/хв.;
- доріжка (по вертикалі) 7,6 см/хв.

Пожежа була виявлена о 23 годині 12 хвилин, повідомлення в пожежну частину надійшло о 23 годині 15 хвилин. У 23 години 17 хвилин прибув пожежний підрозділ і після розвідки й евакуації трупів о 23 годині 21 хвилину приступили до евакуації і гасіння в дворі палаючих матеріалів з цебра водою. Гасіння осередку в кімнаті почалося о 23 годині 32 хвилини. З моменту виявлення пожежі до початку гасіння в кухні пройшло 9 хвилин, а в кімнаті - 20 хвилин.

Розрахунок тривалості пожежі

Осередок в залі:

З залишків матеріалу у осередку очевидно, що на підлозі горіла доріжка, скатертина і чохли зі спинок стільців. При підпалюванні цих матеріалів горіння супроводжувалося полум'ям, від якого почалося тління матраца, що знаходився на ліжку. Тління матраца могло початися через 1-2 хвилини після підпалу матеріалу на підлозі. Найбільше обвуглення матраца складає 67 см. і ця величина приймається для розрахунку. Швидкість тління матраца складає 1,3 см/хв., отже 67 см матраца обвуглились за 51 хвилину. У цьому випадку тривалість пожежі з моменту виникнення до гасіння складає: $(1-2) + 51 = 52-53$ хвилини. Приймаючи час початку гасіння пожежі в залі (23 години 32 хвилини) часом припинення тління матраца, можна припускати, що пожежа в залі виникла у 22 години 40-41 хв. З моменту виникнення до виявлення (23 години 12 хвилин) пожежі пройшло 31-32 хвилини.

Осередок в кухні:

Оцінюючи взаємне розташування залишків матеріалів, що горіли, і матраца можна думати, що тління матраца почалося через 2-3 хвилини після підпалу текстильних матеріалів біля нього. Найбільше обвуглення матраца складає 47 см, що відбулося за 36 хв. У цьому випадку тривалість пожежі складає:

$(2-3) + 36 = 38-39$ хвилини. Приймаючи час з початку гасіння осередку пожежі в кухні (23 години 21 хвилину) за час припинення тління, можна думати, що пожежа виникла в 22 години 43-44 хвилини. З моменту виникнення до моменту виявлення пожежі пройшло 29-30 хвилин.

Пожежа в залі почалася в 22 години 40-41 хвилину, а в кухні через 3 хвилини - у 22 години 43-44 хвилини.

Загальні висновки пожежно-технічної експертизи

1. У квартирі №2 (вул. Тиунова, 107) мали місце два окремих осередки пожежі, один із яких знаходився в залі, другий - у кухні. Горіння в обох осередках почалося з підлоги.

2. Причиною пожежі є підпал.

3. Ознак і слідів застосування горючих рідин у осередках пожежі не виявлено.

4. Тривалість пожежі з моменту виникнення до виявлення складає:

- у залі 31-32 хвилини;
- на кухні 38-39 хвилин.

5. Пожежа в залі почалася в 22 години 40-41 хвилину, а в кухні через 3 хвилини - у 22 години 43 - 44 хвилини.

Установлення осередку пожежі представляє часом досить складну задачу. І разом з тим рішення цієї задачі, як ми бачимо, є відповідальним і обов'язковим етапом роботи з установлення причини пожежі. Недостатньо назвати визначене місце в зоні горіння "осередком пожежі". Такий висновок необхідно всебічно обґрунтувати, представити докази і доводи, що забезпечили б його стійкість на всіх наступних стадіях справи.

Робота з установлення осередку пожежі в тому випадку, якщо сама причина її не є абсолютно ясною, іноді жадає від виконавця чимало часу, наполегливості, у всіх випадках спостережливості, уміння узагальнення, сумлінного відношення до своєї справи. Важливо також мати запас спеціальних знань і практичний досвід.

Остаточний висновок про положення осередку пожежі варто зробити тільки тоді, коли для цього вичерпані всі можливості: зроблено ретельний огляд місця пожежі, зібрані і проаналізовані показання очевидців, враховані особливості обстановки, що передувала виникненню пожежі, особливості дій по його гасінню, при необхідності використані науково-технічні засоби і прийоми і т.і.

Таким чином, осередок пожежі співвідноситься до причини пожежі як частина до цілого.

Приведені вище вимоги законодавчих актів (юридичний аспект) і висловлені судження про осередок пожежі, як складової причини його

виникнення (технічний аспект), уже самі по собі свідчать про важливість досліджуваних питань.

Мегорський Б.В. - відомий теоретик і практик в області пожежної справи і пожежно-технічної експертизи - у своїй книзі "Методика встановлення причин пожеж" ще у 1966 р. писав: "Відсутність в матеріалах розслідування достовірних даних про осередок пожежі, як правило, робить хибними висновки про причину її виникнення. Не знаючи положення осередку пожежі, важко, а частіше взагалі неможливо установити причину її виникнення. І, навпаки, точно установивши, де саме спочатку виникло горіння, можна впевнено вирішувати питання про причини, що його викликали."

Ще до Мегорського Б.В. Брайрин М.С. у книзі "Розслідування справ про пожежі" писав, що при розслідуванні будь-якої пожежі варто встановлювати, у якому місці вона виникла. Брайрин М.С. справедливо відзначав, що іноді саме розташування осередку пожежі може свідчити про підпал.

Про значення встановлення осередку пожежі при дослідженні, розслідуванні і проведенні пожежно-технічної експертизи вказували автори: Шиманова З.Е., Гончаров А.А., Анісімов А.С., Пантелеєв І.Ф., Федотов А.І., Лівчиков А.П., Ульянов Л.А., Мішин А.В. і ін.

Актуальність даної роботи полягає не тільки в її значимості, а головним чином у тім, що на практиці встановлення місця виникнення пожежі (осередку пожежі) сполучено з великими труднощами.

ПИТАННЯ 3. ОСЕРЕДОК ПОЖЕЖІ та ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЖЕЖ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

В даний час є досить літератури, що стосується дослідження, розслідування і проведення експертизи по справах про пожежі. Майже у всіх джерелах у більшій або меншій мірі висвітлюються питання, зв'язані з

установленням осередку пожежі, але в сукупності з методикою розслідування пожеж, або з проведенням пожежно-технічної експертизи.

Багато місця відведено методам установлення осередку пожежі в книгах: Мегорського Б.В. "Методика встановлення причин пожеж"; Шиманової З.Е. "Пожежно-технічна експертиза"; Гончарова А.А. і Анісімова А.С. "Про деякі питання дослідження і розслідування пожеж"; Федотова А.І., Лівчикова А.П., Ульянова Л.А. "Пожежно-технічна експертиза". Однак, на сьогоднішній день відсутній методичний посібник або інше літературне джерело, у якому б усі відомі методи були б у систематизованому виді, досліджені їхня позитивна і негативна сторони і зведені воедино. У цьому, безсумнівно, полягає новизна даної роботи.

Мегорський Б.В. у книзі "Методика встановлення причин пожеж" пише: "Місце, у якому спочатку виникло горіння, звичайно називають "осередком пожежі", іноді "місцем виникнення пожежі". Правильні обоє визначення. Однак, перший термін, як більш лаконічний, зручніше в звертанні. Частіше будемо застосовувати термін осередок пожежі, розуміючи під цим місце, де виникло первісне горіння".

Тут Мегорський Б.В. ототожнює місце виникнення первісного горіння з місцем виникнення пожежі. У більшості випадків так і буває. Однак, на багатьох пожежах такого збігу немає, тому що не кожне первісне горіння є пожежею, а тільки те, що: по-перше, стає неконтрольованим і, по-друге, одержує розвиток у часі і просторі. Наприклад, при виникненні пожежі від недостатнього оброблення печі в перекритті місцем первісного виникнення горіння буде пальник печі, а місцем виникнення пожежі, тобто осередком пожежі, буде прилягаюча поверхня перекриття до димоходу.

З позиції пожежної тактики, осередок пожежі - це те місце, та ділянка в зоні пожежі, де відбувається найбільш інтенсивне горіння. У цьому випадку поняттю "**осередок пожежі**" відповідає його інший зміст: не як місце виникнення, а як місце, де зосереджене найбільш активне горіння на пожежі". Не вимагає пояснення через очевидність, що на деяких пожежах

місце найбільш активного горіння може і не збігатися з місцем виникнення первісного горіння.

На пожежі поряд з її осередком (місцем виникнення) можуть утворюватися вторинні осередки горіння. Якщо ці осередки одержали значний розвиток, з позицій пожежної тактики їх дуже часто теж називають осередками пожежі. Бойовий статут пожежної охорони терміном "осередок пожежі" визначає те місце, та ділянка в зоні пожежі, де відбувається найбільш інтенсивне горіння. У цьому випадку поняттю "осередок пожежі" відповідає його інший зміст: не як місце виникнення, а як місце, де зосереджене найбільш активне горіння на пожежі. З урахуванням цього визначаються позиції сил і засобів пожежної охорони при гасінні.

Застосування терміна "осередок пожежі" у тім і в іншому значенні однаково обґрунтовано. Обидва значення не суперечать одне іншому.

Але в даному випадку нас цікавить поняття осередку, як місця первісного виникнення горіння, тобто більш близьке до задачі встановлення причини пожежі.

З погляду пожежної криміналістики вторинні осередки горіння вже не є осередками пожежі, оскільки вони утворюються лише завдяки певним умовам, у силу яких на певних ділянках процес горіння стає більш інтенсивним. Осередок пожежі, як місце первісного виникнення горіння, і осередок горіння, як місце, де горіння через які-небудь причини відбувається більш інтенсивно, не завжди збігаються. Безсумнівна різниця між двома поняттями: "осередок пожежі" і "осередок горіння". З ряду осередків горіння на пожежі звичайно лише один є осередком пожежі. Умови, у яких відбувається горіння, як відомо, не завжди приводить до його активного розвитку у осередку пожежі. Звичайно, у осередку виникнення пожежі горіння дуже часто буває інтенсивним, у осередку пожежі дуже часто виникає осередок інтенсивного горіння. Однак, ми уже відзначали, що осередок інтенсивного горіння може утворюватися не тільки у осередку пожежі. Тому надалі

умовимося називати осередком пожежі місце первісного виникнення пожежі, а осередками горіння - похідні, вторинні осередки інтенсивного горіння.

Вторинні осередки горіння доцільно розділити на дві групи. До першої групи вторинних осередків варто віднести так називані місцеві осередки, до другої - ізольовані осередки.

Місцеві вторинні осередки горіння виникають у межах зони горіння за рахунок зосередження певних горючих матеріалів, більш сприятливих умов для горіння (наприклад, за рахунок кращого доступу повітря), а також на ділянках, де гасіння здійснюється менш ефективно, або в результаті сполучення цих умов. Останні, звичайно, надзвичайно різноманітні.

Але утворення місцевих вторинних осередків, як відомо, відбувається головним чином в обсязі приміщень і споруджень. Найчастіше в результаті горіння матеріалів, зосереджених на тих або інших ділянках, у результаті згоряння предметів кімнатної обстановки, устаткування і т.і. У таких випадках у межах зони горіння виникають місцеві вторинні осередки.

Ізольовані вторинні осередки горіння безпосередньо не зв'язані з основною зоною горіння. Вони утворюються за рахунок передачі теплоти на суміжні будівлі, споруди, частини будинків, предмети і матеріали радіацією, конвекцією і теплопровідністю, а також при влученні палаючого вугілля, іскор і т.і. на пальні матеріали, що знаходяться за межами зони горіння. Ізольовані вторинні осередки горіння можуть виникнути, крім того, при витоку на пожежі рідин або газів, несумісних з іншими речовинами.

Найбільше часто вторинні ізольовані осередки горіння утворюються за рахунок теплопередачі конвекцією і радіацією.

У певних умовах з розвитком пожежі можливе злиття ізольованих осередків з утворенням загальної, більш великої зони горіння

Викладені поняття необхідні при аналізі припущень про місце і причину виникнення пожежі. Саме для цього необхідна оцінка умов і особливості розвитку горіння на пожежі. Дуже важливо вміти розібратися в характері і

походженні різних осередкових ділянок, ознаки яких можна знайти при огляді місця пожежі.

Звичайно, на пожежі може бути і кілька осередків. Наявність декількох осередків пожежі можлива при підпалах, у результаті іскроутворення, дуже рідко - від занесеного вогню. Такі випадки бувають також при короткому замиканні або перенапрузі в електричній мережі, що має на окремих ділянках ослаблену ізоляцію, тих або інших несправностях при відсутності нормального захисту. Це можливо при влученні електричної напруги на які-небудь пристрої, конструкції будинків і т.і.

Випадки утворення декількох осередків пожежі зустрічаються відносно рідко. Виключення складають підпали.